

3. Державна стратегія забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків на період до 2030 року. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 12 серпня 2022 р. № 752-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/752-2022-%D1%80#Text>
4. Посібник для державних службовців щодо інструментів впровадження гендерного підходу: Посібник / Бабак М. М., Гаращенко С. В., Зайцева О. В. Київ, 2021. 80 с.
5. Соціально-економічні та гуманітарні наслідки російської агресії для українського суспільства. Київ 2022. 277 с.
6. OSCE Special Monitoring Mission to Ukraine. Daily Report 54/2022 issued on 7 March 2022. URL: https://www.osce.org/files/2022-03-07%20Daily%20Report_ENG.pdf?itok=89323

Андрущак Наталія Олексіївна,

*студентка 3-го курсу факультету цивільної та господарської юстиції
Національного університету «Одеська юридична академія»*

Науковий керівник: *к.ю.н., доцент кафедри цивільного права
Мінченко Д. А.*

ДОГОВІРНЕ ПРАВО ПІД ЧАС ВІЙНИ

На сьогоднішній день, у разі часткової або повної неможливості виконувати зобов'язання за договором, Цивільний кодекс України (далі – ЦК України) передбачає підстави звільнення від відповідальності за порушення зобов'язання (стаття 617). Для їх застосування необхідно, щоб особа довела, що порушення сталося внаслідок випадку або непереборної сили.

Як зазначається в Законі України «Про торгово-промислові палати в Україні» [1] та в офіційному листі Торгово-промислової палати України від 28.02.2022 року [2], військова агресія російської федерації проти України, що стала підставою введення воєнного стану 24 лютого 2022 року, є випадком непереборної сили, тобто форс-мажором.

Однак для того, щоб сторона у зобов'язанні могла посилаватися на форс-мажор як підставу для звільнення від відповідальності, вона має довести, що це порушення сталося внаслідок випадку або непереборної сили, в тому числі причинно-наслідковий зв'язок.

Перш за все, необхідно зазначити, що історично українське законодавство оперує поняттям «непереборна сила», а не «форс-мажор».

Наприклад, стаття 218 Господарського Кодексу України (далі – ГК України) визначає, що суб'єкт господарювання за порушення господарського зобов'язання несе господарсько-правову відповідальність, якщо не доведе, що належне виконання зобов'язання виявилось неможливим внаслідок дії непереборної сили, тобто надзвичайних і невідворотних обставин [3]. Таке ж поняття міститься і у ЦК України, де в п.1 ч.1 ст.263 саме непереборна сила визначена як надзвичайна або невідворотна за подія [4].

У п.п. 3 та 5 ст. 79 Віденської конвенції 1980 р. [5] передбачені правові наслідки дії обставин непереборної сили, якими є звільнення від відповідальності на строк дії цих обставин, відшкодування збитків, а також «будь-які інші права». Відповідно до цивільного законодавства України дія форс-мажорних обставин може мати різні правові наслідки для сторін зобов'язання.

По-перше, настання обставин непереборної сили звільняє зобов'язану особу від відповідальності. При цьому, виконання зобов'язання відстрочується на період дії обставин форс-мажору (непереборної сили). Так, у випадках настання обставин непереборної сили строк виконання сторонами зобов'язання за договором відсувається відповідно до часу, протягом якого діють такі обставини та їх наслідки. Однак, обставини непереборної сили можуть продовжуватися досить тривалий час, що може стати причиною того, що виконання втрачає для сторін інтерес.

По-друге, непереборна сила може викликати фактичну або юридичну неможливість виконання зобов'язання, а, отже, припинення зобов'язання.

По-третє, непереборна сила може бути причиною істотної зміни обставин, у зв'язку з чим договір може бути розірваний або змінений [6]. У разі розірвання договору зобов'язання припиняється, а у разі зміни – зберігається у зміненому вигляді.

І, нарешті, форс-мажор (непереборна сила) також впливає на перебіг строку позовної давності, виступаючи підставою його зупинення. Позовна давність – це строк, у межах якого особа може звернутися до суду з вимогою про захист свого цивільного права або інтересу (ст. 256 ЦК України). Зупинення строку позовної давності має наслідком те, що час, упродовж якого діє обставина, що перешкоджає захисту порушеного цивільного права або інтересу, не зараховується у встановлений законом строк позовної давності. Відповідно до п. 1

ч. 1 ст. 263 ЦК України перебіг позовної давності зупиняється, якщо пред'явленню позову перешкоджала надзвичайна або невідворотна за даних умов подія (непереборна сила).

Для того, щоб особа була звільнена від відповідальності, їй потрібно довести наявність чотирьох основних елементів форс-мажору (обставин непереборної сили), як визначено у пункті 6.9 Регламенту засвідчення Торгово-промисловою палатою України та регіональними торгово-промисловими палатами форс-мажорних обставин (обставин непереборної сили):

1) надзвичайність таких обставин (носять винятковий характер і знаходяться за межами впливу сторін);

2) непередбачуваність обставин (їх настання та наслідки неможливо було передбачити, зокрема, на момент укладення відповідного договору або перед терміном настанням зобов'язання);

3) невідворотність (непереборність) обставини (неминучість події та/або її наслідків);

4) причинно-наслідковий зв'язок між обставиною і неможливістю виконання заявником своїх певних зобов'язань (за договором, контрактом, угодою тощо) [7].

Досліджуючи обставини, які визнаються форс-мажором, і їх обов'язковий юридичний склад, важливо зважати на актуальну судову практику визначення обставин, які визнаються форс-мажорними, та на відповідні дослідження.

До прикладу, в опублікованій в Голосі України консультації Редакції Видань наводяться приклади, коли у зв'язку з бойовими діями громадяни стикаються з проблемою повернення кредитів або банківських депозитів, а підприємці, що здійснюють господарську діяльність у районах, де велися або ведуться бойові дії, не можуть виконувати свої договірні зобов'язання, і при цьому такі випадки часто обґрунтовуються настанням обставин форс-мажору. Для підтвердження наявності форс-мажору необхідно отримати висновок торгово-промислової палати, який може бути отримано тільки якщо зацікавленою особою буде надано усі документи, що підтверджують: а) настання для неї форс-мажорної обставини; б) що саме форс-мажор є причиною неможливості виконати свої зобов'язання (причинно-наслідковий зв'язок); в) що до настання форс-мажорних обставин умови договору виконувалися належним чином [8].

Відсутність висновку ТПП при цьому не дає підстав для звільнення від відповідальності, договірні зобов'язання підлягають у цьому разі виконанню в повному обсязі й у встановлений термін. Отже, якщо банк або страхова компанія відмовляються виконувати свої зобов'язання за договором без висновку ТПП про настання форс-мажорних обставин, така відмова є порушенням договірних умов [9].

Також не вважаються форс-мажором такі обставини як падіння попиту на продукцію, скорочення виторгу, відсутність коштів на погашення кредиту тощо, оскільки відсутність грошей не належить до обставин непереборної сили.

Проаналізувавши положення законодавства і праці учених-юристів, можна дійти висновку про необхідність чіткого визначення поняття «форс-мажор» та його співвідношення з поняттям «непереборна сила». Також необхідно звернути увагу на те, що не всі надзвичайні з першого погляду обставини можна іменувати обставинами форс-мажору.

Виконання договорів під час дії воєнного стану є ускладненим з огляду на велику кількість об'єктивних причин та ситуацій, що впливають на виконання сторонами своїх зобов'язань. Саме існування форс-мажору не звільняє сторони від відповідальності, оскільки в кожному окремому випадку сторона має довести вплив форс-мажорних обставин саме на її зобов'язання за договором. Окрім отримання сертифікату ТПП України (або застосування офіційного листа ТПП України від 28.02.2022 р.) сторона має пройти так званий чотирьох-етапний тест для встановлення надзвичайності, непередбачуваності, невідворотності такої події, а також встановлення причинно-наслідкового зв'язку між обставиною, яка настала, та неможливістю виконання стороною своїх зобов'язань через її настання.

Доцільно також зазначити, що такі загальномасштабні форс-мажорні події як карантин або війна все ж таки потребують спеціального законодавчого врегулювання з метою належного захисту всіх сторін договірної зобов'язання.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Про торгово-промислові палати в Україні. Закон України № 671/97-ВР від 02.12.1997 (у чинній редакції від 17.03.2020). *Відомості Верховної Ради України*. 1998, № 13. Ст. 52.
2. Лист Торгово-промислової палати України № 2024/02.0-7.1 від 28.02.2022 . URL:<https://uccr.org.ua/uploads/files/621cba543cda9382669631.pdf>

3. Господарський Кодекс України. Закон України № 436-IV від 16.01.2003 (у чинній редакції від 19.08.2022). *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 18. Ст. 144.
4. Цивільний Кодекс України. Закон від 16.01.2003 № 435-IV (у чинній редакції від 10.10.2022). *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 40. Ст. 356.
5. Конвенція Організації Об'єднаних Націй про договори міжнародної купівлі-продажу товарів від 11 квітня 1980 року № 995_003. *Офіційний вісник України*. 2006, № 15, стор. 438, ст. 1171, код акта 35973/2006
6. Мельник О. О. Договірне застереження про форс-мажор за цивільним законодавством України: дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії, Одеса. 2018.
7. Регламент (нова редакція) засвідчення Торгово-промисловою палатою України та регіональними торгово-промисловими палатами форс-мажорних обставин (обставин непереборної сили), затверджений Рішенням Президії ТПП України від 18.12.2014 № 44(5).
8. Коли відмова платити за знищене майно буде неправомірною: Консультатії Редакції видань від 08.10.2014 р. *Голос України*. 2014. № 193
9. Кацюба К., Конюхова М. Форс-мажор як підстава звільнення від цивільно-правової відповідальності. *Підприємництво, господарство і право*. 1/2020, с. 4-10.

Аронст Лілія Степанівна,

*студентка 1-го курсу, факультету цивільної та господарської юстиції
113 групи Національного університету «Одеська юридична академія»*

Науковий керівник: д.ю.н., професор, професор кафедри цивільного
права Давидова І. В.

ПОРУШЕННЯ ПРАВ І СВОБОД ГРОМАДЯН В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Викликом для міжнародного права та для правопорядку, який функціонував усі ці роки в Україні постало вторгнення російської федерації в Україну. Агресивні дії російської федерації та її повномасштабне вторгнення на територію України змусило не лише весь державний апарат, але й суспільство перейти до оперативного функціонування в умовах воєнного правового режиму. 24 лютого 2022 року о 05:54 ранку російські війська вдерлися на територію України та почали обстріл українських міст. [1] Указом Президента Украї-